

Educació en el lleure: les entitats educatives d'iniciativa social davant dels reptes del segle XXI

Reflexions per al número monogràfic de la revista "Societat Civil" de la Coordinadora Catalana de Fundacions

1. Punts forts i punts febles

El teixit associatiu català, i molt particularment les entitats d'esplai, han assumit històricament una sèrie de **funcions socials i educatives** que les han proporcionat una personalitat i dinamisme propis, fent-les especialment valuoses a l'hora de sumar complicitats en la ciutat educadora. Entre d'altres, en destacarem 10 funcions o valors socials, que podem considerar els **punts forts** d'aquestes entitats:

1. Són un espai de participació i de pluralisme
2. Col·laboren en la vertebració i identitat del territori
3. Realitzen una tasca implícita de normalització de la cultura i la llengua catalanes
4. Fomenten el benestar social i augmenten la qualitat de vida en els barris i poblacions
5. Promouen activitats saludables i actúen com a factor de prevenció de les drogodependències.
6. Són una eina de prevenció de la marginació.
7. Faciliten la integració dels infants, joves i adults amb discapacitats
8. Aporten innovació cultural, social i educativa, particularment en l'àmbit de l'educació de valors.
9. Constitueixen itineraris de transició i inserció crítica dels joves a la vida adulta
10. Estan creant nous filons d'ocupació

Al costat, però, d'aquests punts forts, hem de destacar una sèrie de **punts febles** en molts aspectes:

1. No disposen d'una figura jurídica suficientment clara, com existeix en altres països.
2. Moltes entitats treballen encara en condicions materials força precàries, en edificis o locals mancats de condicions.
3. No tenen resolt el seu finançament de manera prou satisfactòria.
4. Els equips de monitors solen ser més inestables del que seria desitjable, en bona part com a conseqüència de les condicions laborals precàries.
5. La formació dels monitors existent a Catalunya, tot i ser valuosa, respon a les necessitats dels qui se dediquen de manera voluntària, però és insuficient per als monitors que s'hi dediquen de manera professional, en entitats de funcionament diari.
6. En general, la família i l'escola no hi són prou presents en les estructures de l'entitat d'esplai, més acostumada a anar per lliure que a treballar en equip amb els altres agents educadors.

2. Amenaces i oportunitats

L'entorn complex del temps lliure aporta un ventall de situacions, algunes avantatjoses i altres limitadores del desenvolupament de les entitats d'educació en el lleure a Catalunya. Les **amenaces i oportunitats** més evidents podrien ser:

1. El predomini dels valors de mercat:

Les tendències individualistes i consumistes han fet trontollar fortament els trets d'identitat de moltes associacions basades, precisament, en l'altruisme, l'esperit de servei i el compromís. La pressió social tendeix a considerar els associats més com a usuaris d'un producte de consum que com a participants actius d'un projecte col·lectiu.

2. Les noves demandes socials:

El desenvolupament de l'Estat del benestar i les conseqüències del model de creixement econòmic han comportat l'aparició de noves demandes socials al

voltant de l'ocupació del temps lliure i una forta exigència vers la institució escolar, a la qual es demana probablement massa coses.

També apareixen les necessitats derivades de la incorporació de la dona al treball fora de casa i les dificultats de conciliar la vida domèstica i la laboral. A tot això cal afegir les noves combinacions d'horari escolar que tendiran a concentrar les hores d'activitat de l'infant a l'escola.

3. La valoració social del temps lliure:

Actualment, el temps lliure és un espai de temps desitjat, consentit i més ben considerat que anys enrere. Per a tothom, el temps lliure posseeix un valor o un altre: les famílies, els comerciants, els polítics, els educadors... Allò que es fa amb el temps lliure s'entén com un complement per a la formació personal, per a la diferenciació personal o per al prestigi social, molt sovint amb un predomini del valor de canvi sobre el valor d'ús.¹

En aquest context, les iniciatives educatives en el lleure poden sintonitzar amb mestres i famílies en la recerca d'una major qualitat i coherència educatives. Aquesta sintonia no estaria tan basada en l'acumulació de mèrits perquè els infants arribin a ser més competitius en el futur, com en la convicció que el temps lliure és un temps clau en la construcció de la personalitat.

4. L'aparició del sector lucratiu:

L'esclat d'aquestes noves demandes socials ha generat l'aparició, en el mercat, d'un sector lucratiu també nou que actua en el temps lliure dels infants.

D'una banda es consolida el sector de la indústria de l'oci sense finalitat educativa explícita i amb una notable dispersió d'ofertes que, en qualsevol cas, reforcen l'experiència del lleure com a producte de consum.

D'altra banda, sorgeixen empreses de serveis educatius que porten a terme, des de la iniciativa privada, tasques i funcions abans fetes exclusivament per les associacions i els moviments de lleure.

La proliferació d'iniciatives de tota mena pot comportar desorientació i saturació, i no ajuda les famílies ni les escoles a discriminar, entre l'allau d'ofertes, aquelles que, protagonitzades per les associacions, aporten més possibilitats de complicitat i de participació.

5. La intervenció de l'Administració:

¹ Tal com descriu J. Trilla a *Otras educaciones*. Barcelona: Antrophos, 1993.

Fent-se ressò d'una demanda creixent, les administracions han destinat recursos econòmics i humans a la potenciació pública del temps lliure dels infants.

Aquesta sensibilitat dels poders públics s'ha concretat, a vegades, en polítiques de promoció i coordinació de les iniciatives educatives que existeixen al territori, però altres vegades s'ha concretat en la creació de serveis directes de l'Administració, amb el risc consegüent d'ofegar el teixit associatiu o, si més no, entrar en competència amb aquest.

3. Recomanacions per incrementar la qualitat de l'educació

Premisses o criteris

Les experiències desenvolupades al llarg dels darrers vint anys i els reptes educatius, socials i culturals del proper mil·lenni ens fan pensar que els projectes d'atenció educativa globalitzada en el lleure s'han d'inspirar, com a mínim, en els criteris i conviccions següents:

1. Han d'apostar clarament per la **lluita contra l'exclusió**, assegurant al màxim la igualtat d'oportunitats dels infants, evitant l'estigmatització dels serveis o la creació de guetos que farien més profundes les fractures socials i les actituds d'exclusió.
2. Han de basar-se en els principis de **cooperació educativa** molt especialment amb els pares i mares, però també amb les administracions públiques, les escoles i les altres entitats de culturals i cíviques d'un territori, promovent el treball en comú, la comunicació i la bona entesa entre tots els agents educatius.
3. Han de convertir **el territori** en protagonista actiu dels projectes de lleure infantil, aportant elements d'identitat i elevant **la qualitat de vida** de la població en general.
4. Han d'apostar clarament per una **educació en valors humans** que estimuli la participació, la solidaritat, la interculturalitat, el respecte al medi ambient, la convivència igualitària entre els dos sexes i, en general, els valors lligats a la democràcia i als Drets Humans.
5. Han de comptar amb **equips suficients i estables de monitors i educadors** molt motivats, disposats a horaris, dedicacions i condicions laborals poc ortodoxes. Aquests equips han d'integrar també **voluntaris**, vinculant,

sempre que sigui possible les persones del barri o població capaces de col·laborar. Els equips de monitors han de dotar-se d'una **formació** adient i especialitzada, més potent que l'actual, tant en aspectes pedagògics com en aspectes de gestió.

6. Han de comptar amb **equipaments** adients per a la funció que desenvolupen, quant a espai, ventilació, calefacció, il·luminació, insonorització, condicions higièniques i de seguretat.
7. Han de tenir **un finançament equilibrat** que els aportï estabilitat i dotar-se dels instruments de gestió que assegurin agilitat, transparència i rigor.
8. Han d'atendre prioritàriament **les necessitats educatives de l'infant** en el temps lliure, buscant una planificació educativa equilibrada entre activitat i repòs, organització i espontaneïtat, utilitat i plaer "gratuït", activitats globalitzades i activitats especialitzades, activitats "clàssiques" i activitats renovadores. Sempre que sigui possible, i especialment amb els nens i nenes més grans, han de promoure la barreja i interrelació d'infants de diferents escoles.
9. Han d'incorporar **l'avaluació permanent** possibilitant tant la participació de tots els implicats com l'anàlisi i perspectiva d'assessors i observadors externs.
10. Han **d'organitzar-se en xarxa**, potenciant alhora la diversitat i la coordinació efectiva. Actualment els reptes educatius i socials són massa complicats com per poder-los resoldre cadascú sense el suport dels altres.

10 mesures concretes per millorar la qualitat ara

1. Fer emergir els projectes que funcionen i ofereixen qualitat: premsa, ràdio, televisió, publicitat...
2. Multiplicar els acords i convenis a llarg termini entre administració i entitats.
3. Estendre la clàusula social en els contractes amb l'Administració.
4. Impulsar mesures fiscals més generoses que afavoreixin la consolidació de les entitats.
5. Reconvertir els Consells Escolars Municipals en Consells Educatius Municipals i obrir-los a la participació de les entitats de lleure.

6. Incorporar representants de les famílies, escoles i altres associacions als òrgans de govern de les entitats de lleure.
7. Redefinir conjuntament la relació dels Moviments de Lleure amb la Universitat: introduir més l'educació en el lleure en el curriculum universitari i afavorir la permeabilitat de la Universitat als professionals externs del món de l'educació.
8. Legislar sobre les entitats educatives no formals, superant l'actual normativa que només afecta algunes activitats (colònies i campaments) i algunes instal·lacions (cases de colònies).
9. Adaptar la formació de monitors a la dècada actual, quant a continguts (per exemple, sanitat i seguretat) i també quant a hores, modalitats i preus.
10. Afavorir plans d'ocupació i mesures destinades a consolidar l'educació en el lleure com a nova professió.

Roser Batlle
Fundació Catalana de l'Esplai
Cornellà de Llobregat, desembre 2001